

Jan Daniluk, Mariusz Winiecki

Stalag XXI B/H Thure. Jeńcy wojenni w Turze w latach II wojny światowej – Prisoners of war in Tur during World War II

Wydawnictwo: Polsko-Amerykańska Fundacja Upamiętnienia Obozów Jenieckich w Szubinie
Szubin 2020, 72 s.

W wojennej zawierusze nawet doraźne przetrzymywanie dziesiątek, a czasem setek tysięcy wziętych do niewoli żołnierzy wrogiej armii stanowiło spore wyzwanie. Jeńcy osadzani byli w gospodarstwach, klasztorach, dawnych pałacykach i wielu innych miejscach, mogących pomieścić napływającą masę ludzi. Chociaż rozpoczęła się już trzecia dekada XXI w., wiele tego typu obozów nadal nie doczekało się swojego monograficznego opracowania. Wypełnianie takich białych plam historii II wojny światowej jest istotne, pozwala bowiem uchronić przed zapomnieniem te miejsca oraz losy ludzi, którzy niegdyś w nich przebywali. Warto zatem przyjrzeć się publikacji autorstwa Jana Daniluka i Mariusza Winieckiego, ukazującej historię Stalagu XXI B/H Thure (Tur).

Opracowanie tematu dotąd niepodjęmowanego przez innych badaczy zawsze stanowi spore wyzwanie. Jednocześnie jednak efekty takich starań zapewniają innowacyjny wkład w rozwój wiedzy historycznej. Już sama objętość publikacji ukazującej obóz jeniecki w Turze (72 strony, uwzględniając dwie wersje językowe) wskazuje jednak, że jest to raczej przyczynek i zachęta do dalszych prac badawczych niż kompleksowa, wyczerpująca monografia, czego Autorzy zresztą nie ukrywają. Do tej pory na temat Stalagu XXI B/H Thure pojawiały się jednak wyłącznie drobne wzmianki, najczęściej przy okazji opisywania obozu jenieckiego w Szubinie. Zawierały one jedynie informacje podstawowe, dotyczące okresu funkcjonowania czy też liczebności obozu. Takie dane znaleźć można np. na stronie internetowej Muzeum Ziemi Szubińskiej¹ czy też w wykazie obozów hitlerowskich na ziemiach polskich².

1 M. Polańska, Z dziejów obozów jenieckich w Wielkopolsce 1939–1945. Obóz jeniecki w Szubinie, <https://muzeum.szubin.net/index.php?d=wiecej&d1=obozy&d2=1> [dostęp: 28 I 2020 r.].

2 Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939–1945. Informator encyklopedyczny, Warszawa 1979, s. 531.

Nieco szerzej w swojej książce o miejscu tym wspomniała Anna Zapalec³. Z uwagi jednak na szeroki zakres tematyki poruszanej w jej publikacji, również tam zaprezentowano jedynie podstawowe fakty i pojedyncze zdarzenia z życia obozowego.

Opracowanie J. Daniluka i M. Winieckiego zawiera wstęp, trzy rozdziały, podsumowanie oraz wykaz źródeł. Przed przystąpieniem do analizy zawartości merytorycznej, uwzględniając nowatorskość tej pracy, warto poświęcić odrobinę uwagi właśnie źródłom, z których korzystano. Autorzy odwołują się przede wszystkim do materiałów archiwalnych. Dotarli do zasobów: Archiwum Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża w Genewie, Bundesarchiv-Militärarchiv we Freiburgu, jak też analizowali fotografie m.in. z zasobów: Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych (dalej: CMJW), Muzeum Ziemi Szubińskiej im. Zenona Erdmanna w Szubinie oraz prywatnej kolekcji Michaela i Sandry Colley. W pracy nad publikacją wykorzystano też relację świadka – Kazimierza Nosala (nastoletniego w czasie wojny). Odwołano się ponadto do archiwalnych wydań brytyjskiej prasy z 1941 r. – „Birmingham Daily Gazette” i „The Prosperine Guardian”. W trakcie kwerendy oczywiście nie zapomniano również o dostępnych publikacjach, choć – jak już wspomniano – te nie opisywały obszernie dziejów obozu w Turze. Autorzy odwołali się chociażby do pracy Renaty Kobylarz-Buły i Krzysztofa Sznotali: *Wykaz niemieckich obozów jenieckich 1939–1945* (Opole 2010), jak również do monografii Georga Tessina: *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945. Vierter band Die Landstreitkräfte 15–30* (Osnabrück 1970). W wykazie źródeł można znaleźć także artykuły internetowe oraz prace jeszcze niedrukowane, m.in. zapiski brytyjskiego szeregowego – Johna Dale’a Chewa (z zasobów CMJW). Należy więc zauważyć, że Autorzy starali się dotrzeć do możliwie najszerszego zasobu materiałów, różnego rodzaju i pochodzenia, co na pewno korzystnie wpływa na wartość opracowania.

Publikacja stanowi efekt prac Polsko-Amerykańskiej Fundacji Upamiętnienia Obozów Jenieckich w Szubinie, w skład zarządu której wchodzi właśnie J. Daniluk i M. Winiecki⁴. We wstępie opracowania zawarte są podstawowe informacje o Turze, a przede wszystkim ukazany jest rys historyczny miejscowości. W tej części zwrócono również uwagę na problematyczność braku odpowiedniej liczby badań i popularyzacji tematyki jenieckiej. Autorzy słusznie zauważają, że często obozy takie stanowią ważny element miejscowej historii, której znajomość pozwala na umocnienie lokalnej tożsamości.

Rozdział pierwszy, zatytułowany – *Jeńcy wojenni w XXI Okręgu Wojskowym w latach 1939–41*, wskazuje, jak dużym wyzwaniem dla administracji III Rzeszy było tworzenie na terenie Wielkopolski obozów, powstających pospiesznie wraz ze zdobywaniem przez niemiecką armię kolejnych miejscowości. Struktura sieci tych

3 A. Zapalec, *Druga strona sojuszu. Żołnierze brytyjscy w Polsce w czasie II wojny światowej*, Gdańsk 2014, s. 124–125.

4 Adres strony internetowej Fundacji: <https://szubinpowcamps.org> [dostęp: 28 I 2020 r.].

miejsc na wspomnianym obszarze krystalizowała się aż do końca roku 1940. Wtedy też, jak wspomniano, utworzony został obóz jeniecki w Turze. Autorzy naświetlają więc pokrótce całą historię przekształceń organizacji tych miejsc w Wielkopolsce, by pokazać ostatecznie, jak doszło do powstania omawianego stalagu. Może jednak zastanawiać, czy tak kronikarskie wykazywanie zmian organizacyjnych jest w tego typu broszurze pożądane i czy nie powoduje, że treść staje się nieco mniej atrakcyjna dla docelowego czytelnika. Trzeba bowiem zastanowić się, kto nim jest – do kogo tak naprawdę przede wszystkim publikacja ta ma być adresowana? Nie jest to bowiem książka naukowa, o czym świadczy zarówno brak przypisów, jak i forma graficzna, która – skądinąd – jest dużym plusem tego opracowania. Przede wszystkim zawarto w publikacji wiele archiwalnych zdjęć, które nie tylko wizualnie uatrakcyjniają wydanie, lecz także pozwalają odbiorcom lepiej zrozumieć historię obozu w Turze i wczuć się w sytuację osadzonych.

Publikacja ma raczej charakter popularyzatorski i jest przeznaczona dla osób niezagłębianych w tematykę jeniecką, może nawet na co dzień nieinteresujących się historią. Wskazywać na to może również wyjaśnianie podstawowych terminów, np.: „stalag”, „oflag” czy „komendantura”. Nie jest to oczywiście zarzut, tym bardziej że tego typu uzupełnienia zostały estetycznie wkomponowane w szatę graficzną, a mniej wtajemniczonym w tematykę jeniecką odbiorcy pozwalają rozeznaczyć się w lekturze. Jeśli więc publikacja przeznaczona jest przede wszystkim dla mieszkańców okolic Turu i miłośników historii, lecz nie badaczy, to forma przekazu w początkowych partiach opracowania mogłaby być momentami nieco bardziej opisowa niż sprawozdawcza. Być może wynika to jednak po prostu z chęci skrótego przedstawienia pewnych faktów. Niestety czasem w lekturze przeszkadza też zastosowana przez Autorów składnia i nadmiar zdań wtrąconych, przez co ztraca się płynność czytania, a wywód staje się mniej klarowny. Abstrahując jednak od tych drobnych niedoskonałości, przyznać należy, że układ tekstu jest logiczny i spójny oraz dobrze nakreśla genezę obozu w Turze.

W rozdziale drugim zatytułowanym – *Stalag XXI B/H Thure 1940–1941*, jak można się spodziewać, przechodzimy do meritum publikacji. Przedstawiony został m.in. dokładny plan obozu, liczebność osadzonych w danym okresie czy też panujące tam warunki. Te były dość prymitywne, gdyż – jak wskazują J. Daniluk i M. Winiecki – z powodu braku zelektryfikowania Turu prąd w obozie wytwarzały dwa przytransportowane tam agregatory, a szpital utworzono w przebudowanym w tym celu domu mieszkalnym. Jeńców zakwaterowano w częściowo spalonym budynku mleczarni, a niektóre baraki osadzeni musieli wybudować sami. Autorzy ukazują jednak, że można było korzystać z kantyny, sali teatralnej i sali gier oraz biblioteki z czytelnią. Uprawiano także sport. Te aspekty codzienności zostały zilustrowane na wielu załączonych zdjęciach archiwalnych przeplatających tekst.

Rozdział trzeci i ostatni, a zarazem najobszerniejszy, zatytułowano: *Życie obozowe*. Ukazana została tu praca jeńców (np. na roli, przy budowie nowych obiektów

i w warsztatach – szewskim, stolarskim czy też kowalskim), jak również sposoby spędzania czasu wolnego, stan opieki zdrowotnej, wewnątrzobozowy handel, a nawet próby pomagania miejscowej ludności. Ponownie – opisy tych zagadnień opatrzone są bardzo bogatym zasobem fotografii, przede wszystkim ze zbiorów CMJW. Ze względu na wspomnianą pionierskość tej publikacji trudno weryfikować część przytoczonych informacji, chociażby poprzez porównanie z pracami innych badaczy. Przeprowadzona przez Autorów szeroka kwerenda pozwala jednak uznać, że pod względem merytorycznym opracowanie stoi na wysokim poziomie⁵.

W podsumowaniu Autorzy stwierdzili: „Z perspektywy całej wojny – w tym innych, o wiele większych, obozów – historia Stalagu XXI B/H Thure może wydawać się niewiele znacząca. Faktem jest, że istniał on zaledwie nieco ponad 10 miesięcy. Był też jednym z najmniejszych stalagów w całej Rzeszy Niemieckiej”⁶. Słowa te uznać należy jednak chyba za zbyt daleko idącą skromność w ocenie swojego dzieła. W przypadku dużych, a przez to bardziej znanych miejsc przetrzymywania jeńców znacznie łatwiej przeprowadzić badania i ukazać ich dzieje. Często pomagają w tym też zasoby finansowe powstałych nieopodal muzeów oraz zainteresowanie generowane przez wielu bliskich osadzonych tam niegdyś żołnierzy. Historia małych, peryferyjnych obozów może natomiast zostać nieodwracalnie zatracona. Tym bardziej zatem należy docenić wartość próby rekonstruowania przeszłości miejsc takich jak Stalag XXI B/H Thure. Walor popularyzatorski tej publikacji wzmacnia też fakt wydania jej jednocześnie w dwóch wersjach językowych – polskiej i angielskiej. Tym bardziej że był to przecież obóz przeznaczony w zdecydowanej większości dla jeńców brytyjskich. Wskazane drobne usterki nie mogą zatem przesłonić całościowego efektu prac, a jest nim atrakcyjnie wydana i merytoryczna opowieść o historii miejsca dotychczas niemal niebadanego.

Kamil Weber

5 Wymienić można jedynie drobny błąd, mający jednak raczej charakter pomyłki edytorskiej niż będący efektem przywołania niewłaściwych danych. Na stronie 14 w rozdziale drugim możemy bowiem przeczytać, że 1 czerwca 1941 r. w obozie przebywało 2871 żołnierzy brytyjskich i 3 serbskich oficerów, co razem miało dać 2854 osadzonych. Podana liczba Brytyjczyków powinna zatem wynosić – 2851.

6 J. Daniluk, M. Winięcki, *Stalag XXI B/H Thure. Jeńcy wojenni w Turze w latach II wojny światowej*, Szubin 2020, s. 35.